

формуватися ключові компетентності. Виявлення компетентнісного потенціалу підручника за параметром 8. «Забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту», засобами підручника» здійснювалось практично за аналізом наявності в підручнику інформаційно-пізнавального матеріалу та практико-спрямованих завдань, що, в свою чергу, дублює наступні параметри: 11. «Наявність різноманітних вправ і завдань, розроблених з урахуванням засад педагогіки партнерства, що передбачає: співпрацю, співтворчість між учнями та вчителями; критичне осмислення ситуацій; ситуацій вибору і відповідальності; творче застосування набутих умінь» і 12. «Наявність завдань, пов'язаних з реальними життєвими потребами». Отже, ми маємо проблему в співвідношенні загального (параметри 1, 2, 8) і конкретного (параметри 11, 12 та інші). Окрім того, оцінки експертів залежали від «кількості» ключових компетентностей, що формуються засобами підручника. Вимога «Забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту», засобами підручника» не може рівнозначно поширюватися на підручники з різних предметів – кожен предмет має свій потенціал і можливості, які диференціюються за рівнем формування тієї чи іншої ключової компетентності.

І в той же час поза увагою залишається те, що у змісті підручника, орієнтованого на розвиток ключових компетентностей учнів, повинні знайти відображення такі процедури навчання, як з'ясування значущості й необхідності вивчення того чи іншого питання, постановка завдань, організація освітньої ситуації, подання необхідної інформації у доречному співвідношенні предметного й міжпредметного, теоретичного й прикладного характеру. Існування обґрунтованої концепції підручника, яка проявляється у його змісті, структурі, методичній системі й художньому оформленні. Ключову роль у підручнику має відігравати система (саме система) завдань, що включає запитання й опис проблем, які спонукають до їх розкриття як у традиційній, так і в інноваційній, вільній для можливості виявлення ініціативи, спосіб/способи вирішення проблеми. Побудова текстів компетентнісно орієнтованого підручника має бути не так в констатувальному, «готовому» й деталізованому описі, як у надані можливостей учням самостійно робити аналіз, узагальнення і систематизацію. Немало важливими є елементи підручника, спрямовані на закріплення знань, можливості їх застосування в нових ситуаціях, що потребують самостійних досліджень, пошуку інформації тощо. Компетентнісний підхід в підручнику проявляється розстановкою акцентів на способи діяльності учнів і створенням умов для особистісного розвитку учнів. У рамках компетентнісного підходу якісно виокремлюється діяльнісна функція підручника як інструменту управління навчально-пізнавальною діяльністю учня. Діяльнісна функція підручника може реалізовуватися через текст, а саме через участь учня в діалозі з автором або персонажами підручника, зіставлення різних точок зору і підходів, можливості виявити оціночну позицію до матеріалу, рефлексивного осмислення прочитаного. А також через систему завдань, які спонукають отримання учнем освітнього результату.

Щоб підручник дійсно виконував функції засобу формування ключових компетентностей, потрібно ще на етапі формування змісту навчальних предметів розподілити ключові компетентності, які найефективніше можуть формуватися відповідним предметом. Сформулювати очікувані результати, які свідчать про сформованість ключових компетентностей, і на їх основі розробляти систему підручників. Ефективність таких підручників визначатиметься не лише їхніми внутрішніми параметрами, а й тим, як вони використовуються учнем і вчителем у спільній освітній діяльності. Підручники з різних предметів повинні бути взаємопов'язані між собою й доповнювати один одного у формуванні ключових компетентностей.

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ГІМНАЗІЇ

Трубачева С. Е.,
*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Основною метою шкільної освіти є створення розвивального освітнього середовища, що забезпечує активну діяльність учня, спрямовану на формування в нього готовності й здатності до

безперервної освіти. До компонентів освітнього середовища можна віднести: суб'єкти освітнього процесу (учні та вчитель, а також їхні відносини), об'єкти, що становлять матеріально-технічну базу освітнього процесу, включаючи різні навчальні матеріали, в тому числі навчально-методичні комплекти, навчальні педагогічні технології, систему організації, управління і контролю за навчально-виховним процесом.

В умовах реалізації особистісно-орієнтованої парадигми освіти, що враховує потреби кожного учасника освітнього процесу, більш затребуваними стають технології навчання, що дозволяють диференціювати та індивідуалізувати навчальний процес, побудувати індивідуальну освітню траєкторію. Наприклад, моделювання комфортного інформаційно-освітнього середовища, модульна освіта, навчання у різнорівневих і різновікових групах, в поліетнічних класах і в умовах інклюзивної освіти, мережеві системи навчання, дистанційне навчання та ін. Під інформаційно-освітнім середовищем розуміють системно організовану сукупність інформаційного, технічного, навчально-методичного забезпечення, нерозривно пов'язану з людиною як суб'єктом освітнього процесу. Сучасне інформаційно-освітнє середовище навчального закладу включає: комплекс інформаційних освітніх ресурсів, у тому числі цифрові освітні ресурси, сукупність технологічних засобів інформаційних і комунікаційних технологій: комп'ютери, інше ІКТ обладнання, комунікаційні канали, систему сучасних педагогічних технологій, що забезпечують навчання в сучасному інформаційно-освітньому середовищі. Однак, при цьому не втрачає своєї актуальності використання навчально-методичних комплектів, які створюються з урахуванням досягнень сучасної методичної науки та мають потенціал для створення інформаційно-освітнього середовища, для забезпечення диференціації та індивідуалізації навчального процесу. До їх складу можуть входити і компоненти, що традиційно видаються на паперовому носії (підручник, книга для вчителя, робочі зошити), і мультимедійні програми, навчальні комп'ютерні програми, електронні підручники. Очевидно, що з появою нових технічних можливостей, спектр електронних компонентів, що дозволяють розширювати інформаційно-освітнє середовище і формувати навички інформаційної культури в учнів, буде збільшуватися.

У рамках сформованої предметної структури шкільної освіти найбільш істотними визнаються питання систематичного викладу змісту навчального предмету й організації навчальної діяльності школярів у руслі досліджуваного предмета. Основним засобом систематичного викладу змісту предмета є підручник, який потрапляє безпосередньо в руки учня і є керівництвом до дії для вчителя. Той факт, що організовується державна експертиза підручників з усіх навчальних предметів, що вивчаються у школі, свідчить про визнання підручника як найбільш значимої складової навчальних матеріалів, що використовуються в освітньому процесі [1; 2; 3]. Саме у підручнику викладається ретельно відібраний зміст навчального предмета, задається послідовність вивчення навчального матеріалу і способи організації діяльності учнів. Підручник пропонує розгорнуту програму навчально-виховної роботи, побудовану з урахуванням загальнодидактичних і методичних принципів, вимог до процесу навчання, які представлені в концепції курсу і робочій програмі, а потім деталізовані в книзі для вчителя. Разом з цим у підручнику в тому чи іншому вигляді представлені всі компоненти системи навчання, а саме цілі, зміст, методи і прийоми, а також позначені зв'язки з іншими засобами навчання: робочим зошитом, навчальною комп'ютерною програмою. Формуючи інформаційно-освітнє середовище за допомогою безконтрольного його розширення за рахунок доступних інформаційних ресурсів, слід пам'ятати і про інформаційну безпеку школяра. Підручник у цьому сенсі можна вважати відносно захищеним і стабільним елементом освітнього середовища, в який закладаються тільки перевірені традиціями і досвідом духовні цінності та моральні орієнтири. Найбільш доцільним, повним і прагматичним слід визнати той підручник, який поєднує кілька функцій: навчальну, виховну, мотиваційну, комунікативну, інформаційну, контролюючу, які забезпечуватимуть ефективне функціонування освітнього середовища.

Література.

1. Засекіна Т. М. Відповідність проекту підручника цілям і завданням освіти. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2016. Вип. 16. С. 167–177.
2. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146–157.

3. Топузов О. М. Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 241–247.

ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА У ПРОЕКТУВАННІ ЗМІСТОВОГО СКЛАДНИКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ГІМНАЗІЇ

Трубачева С. Е.,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Замаскіна П. І.,

*директор гімназії №290,
м. Київ, Україна*

Освітнє середовище навчального закладу розглядається як сукупність чинників, що визначають зміст і технології навчання та розвитку особистості, зокрема організаційно- педагогічні, соціокультурні, економічні, які впливають на освіту, інформаційний базис, тип міжособистісних відносин, способи взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Проект освітнього середовища передбачає його структурно-системне представлення, яке відображає взаємозв'язок основних компонентів, зумовлений метою, цілями і завданнями освітнього процесу. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання структури освітнього середовища та ролі шкільного підручника у проектуванні його основних складників [7; 8].

Проектування змістового складника освітнього середовища гімназії, його структуризація, формування та відбір здійснюється на основі загальнодидактичних принципів і критеріїв відбору з урахуванням специфіки кожної освітньої галузі й особливостей навчальних предметів. На сучасному етапі розвитку змісту шкільної освіти пріоритетного значення набуває навчальний матеріал, який, по-перше, сприяє формуванню у школярів активної соціальної позиції, готовності постійно навчатися, здатності адаптуватися до умов суспільного життя, готовності брати на себе відповідальність тощо. По-друге, актуальності набуває навчальний матеріал, який забезпечує опанування школярами усного і писемного спілкування, оволодіння кількома мовами, формує в учнів готовність розуміти несхожість людей, поважати їхню мову, релігію, культуру, будувати стосунки з іншими людьми на засадах взаємоповаги, співробітництва та підтримки. По-третє, підвищується роль метазнань у змісті шкільної освіти, акцентується увага на необхідності оволодіння різними способами пізнавальної діяльності. Значна увага також приділяється методам рефлексійного мислення. По-четверте, особливого значення в змісті шкільної освіти набувають уміння здобувати, осмислювати і використовувати різноманітну навчальну інформацію, оволодіння інформаційними технологіями.

Підручник розглядається як центральний і системоутворювальний елемент відкритої інформаційної системи освітнього середовища, що забезпечує освоєння змісту освіти шляхом комплексного поєднання з навчально-методичними комплектами із застосуванням мультимедійних технологій для інваріантної та варіативної складових змісту освіти. Якісний підручник має сприяти реалізації таких важливих напрямів удосконалення процесу навчання, як добір дидактично доцільного та обов'язкового для засвоєння всіма учнями навчального матеріалу, виявлення оптимальних способів його подання, організація навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу учнів і сприяння формуванню в них універсальних освітніх результатів — навчальних компетентностей. Підручник слугує не лише джерелом інформації для учнів, але і дозволяє спрямувати й організувати шлях пізнання досліджуваних предметів та явищ, забезпечити фундаментальне і вмотивоване розкриття навчального змісту, спонукає учня до самостійності, розвиває потребу до подальшої самоосвіти й використання різноманітних джерел інформації освітнього середовища [1; 3; 4; 5; 6].

Основні параметри, що характеризують підручник: відповідність змісту державному освітньому стандарту; забезпечення компетентісно спрямованого змісту освіти (в основу підручника закладено програмний зміст освіти з орієнтацією на формування та розвиток універсальних знань, загальнонавчальних умінь, розвиток предметних і ключових компетентностей); урахування специфіки предмета, його міжпредметної, метапредметної складових та можливості розширення підручника засобами освітнього середовища.

Підручник має забезпечувати будь-який бажаний рівень вивчення навчального предмета, а не бути розрахованим на середнього учня. Відповідно, спосіб викладення навчального матеріалу, організація навчальних текстів, системи вправ і тестів, довідникову інформацію слід орієнтувати на можливість вибору учнем шляху засвоєння поданого матеріалу на різних рівнях.

Усі знання у підручнику мають розкриватися відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів, передбачені навчальною програмою, орієнтовані на практичні результати, формування особистісного досвіду навчальної діяльності та розвиток загальної здатності до навчання.

Зміст підручника має бути діяльнісно орієнтованим і відображати всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, рефлексивну, творчу, комунікативну, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність через залучення учнів до активної взаємодії зі структурними елементами навчального середовища [1; 2; 3;5].

У процесі проектування змістового складника освітнього середовища гімназії акцент має бути зроблений на необхідності оволодіння підлітками такими групами умінь: соціально-організаційні – цілепокладання, планування, структурування, коригування своєї діяльності; предметні – наявність фундаментальних наукових знань і практичних умінь; пошуково-дослідницькі – уміння знаходити інформацію, визначати цінність отриманих знань, використовувати їх в особистих цілях для побудови індивідуальної освітньої траєкторії; комунікативні – уміння, засновані на знанні законів спілкування, психології міжособистісної взаємодії в діяльності, досвід, набутий у процесі навчальної та проектної діяльності; мотиваційно-ціннісні – уміння та прагнення учня усвідомити взаємозв'язок системи цінностей, які мають загальнолюдський, гуманістичний, моральний характер; рефлексивні – уміння робити самоаналіз, вміння ставити цілі, планувати самовдосконалення та саморозвиток з метою формування особистісних якостей; здоров'язберігаючі – наявність знань про здоровий спосіб життя, вміння організувати свою діяльність щодо вибору освітньої траєкторії відповідно до здоров'язберігаючих принципів.

Реалізації цих аспектів в освітньому середовищі гімназії сприятиме спрямованість підручника на організацію таких видів діяльності підлітків, як: проектна, дослідницька, творча діяльність учня, його участь у діалозі з автором або персонажами підручника, зіставлення різних позицій і підходів, включення оцінювальної позиції стосовно матеріалу, рефлексивне осмислення прочитаного. Результат такої діяльності має передбачати створення учнем відповідної освітньої продукції.

У дев'ятому класі гімназії завершується процес вибору учнями майбутнього профілю навчання, триває формування в них готовності до вибору професії і реалізації шляхів подальшої освіти. І хоча технології профільної орієнтації, спрямовані на надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішення щодо вибору профілю навчання та створення умов для готовності підлітків до соціального, професійного і культурного самовизначення, загалом реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти, шкільний підручник також має значні можливості в цьому аспекті. Так, наприклад, пріоритетами в процесі розроблення підручника для 9 класу є: 1) положення особистісно орієнтованого навчання; 2) систематизація, поглиблення та розширення змісту навчального матеріалу, який має профільну та професійну спрямованість, уникнення стереотипів щодо професійного вибору; 3) індивідуалізація навчально-виховного процесу й підвищення його продуктивності (завдання для нечисленних груп учнів, індивідуальні навчальні проекти, дослідні завдання); 4) забезпечення умов для здійснення учнями професійно спрямованих спроб під час ділових ігор і виконання колективних навчальних проектів.

Література.

1. Засекіна Т. М. Відповідність проекту підручника цілям і завданням освіти. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2016. Вип. 16. С. 167–177.

2. Онищук Л. А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості.
Український педагогічний журнал. 2017. № 3. С. 102 – 108.
3. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146–157.
4. Топузов О. М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. *Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів* : посібник / за заг. ред. О. М. Топузова, Н.Б. Вяткіної. К. : Педагогічна думка, 2016. С. 26–29.
5. Топузов О. М. Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання.
Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 241–247.
6. Трубачева С. Е. Дидактичні особливості компетентнісно зорієнтованого підручника для основної школи. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Пед. думка, 2016. Вип. 16. С. 424 – 433.
7. Трубачева С. Е. Шкільний підручник у компетентнісно зорієнтованому освітньому середовищі. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч.2. С. 300–307.
8. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі I ступеня : теорія і практика : монографія. К. : Педагогічна думка, 2013. 692 с.

КОНЦЕПЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА З ТЕХНОЛОГІЙ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА

Туташинський В. І.,

кандидат

педагогічних наук, старший науковий

співробітник відділу технологічної освіти,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

Від створення нового покоління підручників і навчальних посібників залежить подальший розвиток освіти, адже саме навчальна книга транслює основний зміст навчання і є складовою педагогічної технології.

Незважаючи на значний науковий доробок у вирішенні психолого-педагогічних проблем підручникотворення і великий досвід створення навчальних книг, в Україні дотепер немає навчальних посібників, які б відповідали викликам четвертої технологічної революції.

Вирішити цю проблему покликаний розроблений нами новий навчальний посібник спецкурсу «Технології сучасного виробництва».

В основу розробленого нами проекту навчального посібника «Технології сучасного виробництва» покладено наступні концептуальні положення:

- Зміст навчального посібника має розкривати технології пріоритетних для

інноваційного розвитку України галузей виробництва та знайомити учнів з технологіями 4.0 (інтернет речей, штучний інтелект, застосування кіберфізичних систем та робототехніки у виробництві, 3-D друк, нанотехнології та ін.).

- Навчально-методичний апарат посібника повинен стимулювати пізнавальну діяльність і розвивати інтереси й творчі здібності учнів, готувати їх до інноваційної діяльності.

- Навчальний посібник є інформаційно-діяльнісною моделлю навчального процесу й має сприяти формуванню предметних і ключових компетентностей, доповнювати й поглиблювати вивчення профільного предмета.

Навчальний посібник «Технології сучасного виробництва» призначений для учнів професійних ліцеїв і може використовуватися в інших типах закладів системи загальної середньої освіти.

У навчальному посібнику втілено результати фундаментальних і прикладних педагогічних досліджень учених Інституту педагогіки НАПН України, авторську концепцію В.І.Туташинського, інноваційні підходи в проектуванні змісту технологічної освіти; застосовується